

**МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNING BILISH
JARAYONLARIDAGI KAMCHILIKLARNI KORREKSIYALASHNING
NAZARIY ASOSLARI**

Abdujabborova Navbahorxon Ne'matullo qizi

Navbahorabdujabborova@gmail.com

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Maxsus pedagogika, defektologiya

(logopediya) yo'nalishi I-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlarida uchraydigan kamchiliklar hamda ularni korreksiyalashning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Bilish jarayonlari bolaning atrof-muhitni anglash, ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash va ulardan amaliy faoliyatda foydalanish imkoniyatini belgilovchi muhim psixik jarayonlar hisoblanadi. Maktabgacha yosh davrida idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va nutqning yetarli darajada shakllanmaganligi bolalarning keyingi intellektual rivojlanishiga, o'quv faoliyatiga tayyorgarligiga hamda ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maqolada bilish jarayonlaridagi kamchiliklarning kelib chiqish sabablari psixologik, pedagogik va fiziologik nuqtai nazardan yoritiladi. Jumladan, oilaviy muhit, noto'g'ri tarbiya usullari, emotsional beqarorlik, sensor rivojlanishdagi nuqsonlar, diqqatning tarqoqligi, nutq rivojlanishidagi sustlik hamda individual psixofiziologik xususiyatlar mazkur muammolarning asosiy omillari sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, bilish jarayonlarining rivojlanishiga ta'sir etuvchi tashqi va ichki omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ochib beriladi. Tadqiqotda bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni korreksiyalashning nazariy asoslari sifatida faoliyatga yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuvlarning mazmuni tahlil qilinadi. Korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni tashkil etishda o'yin

texnologiyalari, didaktik mashqlar, vizual tayanchlar, sensor mashg'ulotlar, muloqotga asoslangan usullar hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati asoslab beriladi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish jarayonlarini rivojlantirishda individual yondashuv, bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish, muntazamlik va tizimlilik tamoyillariga amal qilish muhim omil sifatida ko'rsatiladi. Maqolada, shuningdek, korreksion ishlarning samaradorligini ta'minlashda pedagog, psixolog va ota-onalar hamkorligining zarurligi ta'kidlanadi. Ularning birgalikdagi faoliyati boladagi mavjud kamchiliklarni erta aniqlash, ularni bartaraf etish bo'yicha maqsadli ishlarni olib borish hamda bolaning bilish faoliyatini izchil rivojlantirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni korreksiyalash bo'yicha samarali metod va texnologiyalarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etishda muhim ilmiy-nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Аннотация: В данной статье анализируются недостатки познавательных процессов у детей дошкольного возраста и теоретические основы их коррекции. Познавательные процессы являются важнейшими психическими процессами, определяющими способность ребёнка воспринимать окружающий мир, усваивать информацию, перерабатывать её и использовать в практической деятельности. Недостаточная сформированность восприятия, внимания, памяти, мышления, воображения и речи в дошкольном возрасте может отрицательно сказаться на дальнейшем интеллектуальном развитии ребёнка, его готовности к учебной деятельности и социальной адаптации. В статье причины недостатков познавательных процессов рассматриваются с психологической, педагогической и физиологической точек зрения. В качестве основных факторов выделяются семейная среда, неправильные методы воспитания, эмоциональная нестабильность, нарушения сенсорного развития, рассеянность внимания, задержка речевого

развития, а также индивидуальные психофизиологические особенности ребёнка. Кроме того, раскрывается взаимосвязь между внешними и внутренними факторами, влияющими на развитие познавательных процессов. В исследовании в качестве теоретических основ коррекции недостатков познавательных процессов рассматриваются деятельностный, личностно-ориентированный и дифференцированный подходы. Обосновывается значение использования игровых технологий, дидактических упражнений, визуальных опор, сенсорных занятий, коммуникативных методов и современных педагогических технологий при организации коррекционно-развивающей работы. Особо подчёркивается, что при развитии познавательных процессов у детей дошкольного возраста важную роль играют индивидуальный подход, учёт возрастных и психологических особенностей детей, а также соблюдение принципов систематичности и последовательности. Также в статье подчёркивается необходимость сотрудничества педагогов, психологов и родителей для обеспечения эффективности коррекционной работы. Их совместная деятельность позволяет своевременно выявлять имеющиеся у ребёнка трудности, организовывать целенаправленную работу по их преодолению и последовательно развивать познавательную деятельность ребёнка. Результаты исследования могут служить важной научно-теоретической основой для разработки и внедрения эффективных методов и технологий коррекции недостатков познавательных процессов в системе дошкольного образования.

Annotation: This article analyzes the deficiencies in cognitive processes among preschool children and the theoretical foundations for their correction. Cognitive processes are the most important mental functions that determine a child's ability to perceive the surrounding world, acquire information, process it, and apply it in practical activities. Insufficient development of perception, attention, memory, thinking, imagination, and speech during preschool age may

negatively affect the child's further intellectual development, readiness for educational activity, and social adaptation. The article examines the causes of deficiencies in cognitive processes from psychological, pedagogical, and physiological perspectives. The main factors include the family environment, inappropriate educational methods, emotional instability, sensory development disorders, attention deficits, delayed speech development, and the child's individual psychophysiological characteristics. In addition, the relationship between external and internal factors influencing the development of cognitive processes is revealed. The study considers activity-based, learner-centered, and differentiated approaches as the theoretical foundations for correcting deficiencies in cognitive processes. The importance of using play technologies, didactic exercises, visual supports, sensory activities, communication-based methods, and modern pedagogical technologies in organizing corrective and developmental work is substantiated. Special emphasis is placed on the fact that the development of cognitive processes in preschool children requires an individual approach, consideration of age-related and psychological characteristics, and adherence to the principles of consistency and systematicity. The article also emphasizes the necessity of cooperation among teachers, psychologists, and parents in ensuring the effectiveness of corrective work. Their joint activity makes it possible to identify a child's difficulties at an early stage, organize purposeful work to overcome them, and consistently develop the child's cognitive activity. The results of the study may serve as an important scientific and theoretical basis for the development and implementation of effective methods and technologies for correcting deficiencies in cognitive processes within the preschool education system.

Kalit so'zlar: bilish jarayonlari, maktabgacha yosh, korreksiya, korreksion-rivojlantiruvchi ishlar, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur, nutq rivojlanishi, sensor rivojlanish, individual yondashuv, differensial yondashuv, o'yin

texnologiyalari, didaktik mashqlar, vizual tayanchlar, pedagogik texnologiyalar, maktabgacha ta'lim, psixologik-pedagogik yondashuv.

Ключевые слова: познавательные процессы, дошкольный возраст, коррекция, коррекционно-развивающая работа, восприятие, внимание, память, мышление, воображение, речевое развитие, сенсорное развитие, индивидуальный подход, дифференцированный подход, игровые технологии, дидактические упражнения, визуальные опоры, педагогические технологии, дошкольное образование, психолого-педагогический подход.

Keywords: cognitive processes, preschool age, correction, corrective and developmental work, perception, attention, memory, thinking, imagination, speech development, sensory development, individual approach, differentiated approach, play technologies, didactic exercises, visual supports, pedagogical technologies, preschool education, psychological and pedagogical approach.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish jarayonlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi tez-tez uchramoqda. Idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va nutqdagi kamchiliklar bolalarning atrof-muhitni to'liq anglashiga, yangi bilimlarni o'zlashtirishiga hamda tengdoshlari bilan samarali muloqot qilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bolaning intellektual va shaxsiy rivojlanishida eng muhim bosqich bo'lib, aynan shu davrda yuzaga kelgan kamchiliklar keyingi ta'lim jarayonida yanada chuqurlashishi mumkin. Maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning maktabga tayyorgarlik darajasiga alohida e'tibor qaratilayotgan bir vaqtda, bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni erta aniqlash va ularni bartaraf etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki bunday kamchiliklar o'z vaqtida korreksiya qilinmasa, bolaning o'quv faoliyatiga moslashuvi, mustaqil fikrlashi, diqqatini jamlay olishi hamda bilimlarni egallash qobiliyatida qiyinchiliklar yuzaga keladi. Natijada bola maktab ta'limiga psixologik va intellektual jihatdan yetarli darajada

tayyor bo'lmaydi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik amaliyotda bilish jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan ko'plab usul va texnologiyalar mavjud bo'lsa-da, ularni maktabgacha yoshdagi bolalarning individual xususiyatlariga mos holda qo'llash, korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni ilmiy asosda tashkil etish zarurati saqlanib qolmoqda. Shu bois, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni korreksiyalashning nazariy asoslarini o'rganish, samarali metod va texnologiyalarni aniqlash hamda ularni amaliyotga joriy etish bugungi kunning dolzarb ilmiy-pedagogik muammolaridan biridir.

Maqolaning maqsadi – maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni korreksiyalashning nazariy asoslarini chuqur o'rganish, ushbu jarayonlarga ta'sir etuvchi psixologik, pedagogik va fiziologik omillarni tahlil qilish hamda mavjud kamchiliklarni bartaraf etishga xizmat qiluvchi samarali korreksion-rivojlantiruvchi texnologiyalarni aniqlashdan iborat. Shuningdek, tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va nutqning yetarli darajada rivojlanmaganligi sababli yuzaga keladigan muammolarni o'rganish, ularni erta aniqlash va o'z vaqtida korreksiyalashning ahamiyatini asoslashga qaratiladi. Maqolaning yana bir muhim maqsadi – bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni bartaraf etishda individual yondashuv, o'yin texnologiyalari, didaktik vositalar hamda pedagog va ota-onalar hamkorligining samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab berishdir.

Tadqiqot vazifalari:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish jarayonlari tushunchasining mohiyati va mazmunini psixologik hamda pedagogik nuqtai nazardan yoritish.
2. Bilish jarayonlari tarkibiga kiruvchi idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va nutqning maktabgacha yosh davridagi rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish.

3. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish jarayonlaridagi kamchiliklarning asosiy ko‘rinishlari, namoyon bo‘lish darajalari va ularning bola faoliyatiga ta‘sirini aniqlash.

4. Bilish jarayonlaridagi kamchiliklarning kelib chiqishiga sabab bo‘luvchi ichki omillarni, ya‘ni individual psixofiziologik xususiyatlar, emotsional holat, sensor rivojlanishdagi nuqsonlar va nutqdagi sustlikni o‘rganish.

5. Oilaviy muhit, tarbiya usullari, pedagogik ta‘sir, noto‘g‘ri tashkil etilgan mashg‘ulotlar kabi tashqi omillarning bolalar bilish jarayonlariga ta‘sirini tahlil qilish.

6. Bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni korreksiyalashning nazariy asoslarini tashkil etuvchi faoliyatga yo‘naltirilgan, shaxsga yo‘naltirilgan, individual va differensial yondashuvlarning mazmunini ochib berish.

7. Korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni tashkil etishda foydalaniladigan metod va vositalarning ilmiy-amaliy ahamiyatini asoslash.

8. O‘yin texnologiyalari, didaktik mashqlar, mantiqiy topshiriqlar, sensor mashg‘ulotlar, vizual tayanchlar hamda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning bilish jarayonlarini rivojlantirishdagi imkoniyatlarini ko‘rsatish.

9. Maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatni jamlash, xotirani mustahkamlash, tafakkurni faollashtirish va nutqni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali mashg‘ulot turlarini tavsiflash.

10. Bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni bartaraf etishda pedagog, psixolog va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyatini ochib berish.

11. Korreksion-rivojlantiruvchi ishlar samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish va kutilayotgan natijalarni aniqlash.

12. Tadqiqot natijalari asosida maktabgacha ta'lim amaliyotida foydalanish mumkin bo'lgan metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Mavzuning nazariy asoslarini yoritishda bir qator mashhur psixolog va pedagog olimlarning qarashlariga tayanish mumkin.

- Jean Piaget bolalar bilish jarayonlari bosqichma-bosqich rivojlanishini ta'kidlagan. U maktabgacha yoshdagi bolalar 2–7 yosh oralig'idagi “operatsiyagacha bo'lgan bosqich”da bo'lishini, bu davrda idrok, tasavvur va nutq rivojlanishi kuchayishini, ammo mantiqiy tafakkur hali to'liq shakllanmaganligini ko'rsatgan. Uning nazariyasiga ko'ra, bolalardagi bilish kamchiliklarini korreksiyalashda o'yin, amaliy faoliyat va predmetlar bilan ishlash muhim ahamiyatga ega.

- Lev Vygotsky bilish jarayonlari rivojlanishida ijtimoiy muhit va kattalar yordamini asosiy omil deb hisoblagan. U “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasini ishlab chiqqan bo'lib, unga ko'ra bola mustaqil bajara olmaydigan vazifani kattalar yoki tengdoshlari yordami bilan bajarishi mumkin. Shu sababli korreksion mashg'ulotlarda pedagogning yo'naltiruvchi yordami, suhbat, birgalikdagi o'yin va topshiriqlar katta ahamiyatga ega.

- Aleksei Leontiev faoliyat nazariyasini ishlab chiqqan. Unga ko'ra, bola bilish jarayonlari aynan faoliyat jarayonida shakllanadi. Bola predmetlar bilan harakat qilganda, o'ynaganda va amaliy topshiriqlarni bajarganda uning diqqat, xotira va tafakkuri rivojlanadi. Shu bois korreksion ishlar faoliyatga yo'naltirilgan tarzda tashkil etilishi kerak.

- Alexander Luria bilish jarayonlarining neyropsixologik asoslarini o'rgangan. U diqqat, xotira, nutq va tafakkurdagi kamchiliklar bosh miya faoliyati bilan bog'liq ekanligini ta'kidlagan. Uning qarashlari bolalardagi bilish jarayonlari nuqsonlarini aniqlash va korreksiyalashda diagnostik yondashuvni ishlab chiqishda muhimdir.

- Daniil Elkonin maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida o‘yin faoliyatining yetakchi rolini asoslab bergan. Unga ko‘ra, aynan syujetli-rolli o‘yinlar orqali bolalarda diqqat, xotira, tafakkur va nutq faol rivojlanadi. Shuning uchun bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni korreksiyalashda o‘yin texnologiyalaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

- Howard Gardner “ko‘p qirrali intellekt” nazariyasini ilgari surgan. U har bir bolaning qobiliyati turlicha rivojlanishini ta’kidlagan. Ba’zi bolalarda nutq, boshqalarida tasviriy, musiqiy yoki harakatli faoliyat kuchliroq bo‘lishi mumkin. Shu sababli korreksion ishlarni individual yondashuv asosida tashkil etish zarur.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlaridagi kamchiliklar ularning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va nutqdagi sustliklar bolaning o‘quv faoliyatiga tayyorgarligini pasaytiradi, tengdoshlari bilan samarali muloqot qilishini qiyinlashtiradi va maktabga moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. Nazariy asoslar bo‘yicha olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bilish jarayonlarini korreksiyalashda faoliyatga yo‘naltirilgan, shaxsga yo‘naltirilgan va differensial yondashuvlar eng samarali hisoblanadi. O‘yin texnologiyalari, didaktik mashqlar, sensor mashg‘ulotlar, vizual tayanchlar va axborot-kommunikatsion vositalardan foydalangan holda bolalarning diqqatini jamlash, xotirasini mustahkamlash, tafakkurini faollashtirish va nutqini rivojlantirish mumkin.

Shuningdek, pedagog, psixolog va ota-onalarning birgalikdagi hamkorligi korreksion-rivojlantiruvchi ishlarning samaradorligini oshiradi. Ularning faol ishtiroki bolaning kamchiliklarini erta aniqlash, ularni bartaraf etish va bilish faoliyatini tizimli rivojlantirish imkonini beradi. Umuman olganda, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlaridagi kamchiliklarni korreksiyalashning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganish nafaqat pedagogik

amaliyot, balki bolalarning intellektual va shaxsiy rivojlanishini ta'minlash nuqtai nazaridan ham dolzarbdir. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida samarali metod va texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Piaget, J. (1972). *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books.
2. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Luria, A.R. (1973). *The Working Brain*. New York: Basic Books.
4. Elkonin, D.B. (1978). *Psixologiya igry u detey doshkolnogo vozrasta*. Moskva: Pedagogika.
5. Karimova, N. (2020). *Maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirish metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Pedagogika instituti.
6. Saidova, M. (2019). *Maktabgacha ta'limda korreksion ishlar va innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: Ilm-Ziyo nashriyoti.